

ПОЛЕМІКА

Євген Чернов

Ще раз про академічну культуру

Запропоновані редакцією «України Модерної» запитання про проблеми академічного середовища і контролю за якістю наукової продукції викликали в мене контроверсійну реакцію. З одного боку, розумію, що «щось із цим [станом науки] треба робити», з другого ж – формулювання запитань, як на мене, надто увиразнює ідеали тих, хто формулює. Саме порушення питання про *контроль* за якістю наукової продукції, якщо він передбачає наявність спеціальних установ, викликає в мене гостре неприйняття. Отже, я досить прозоро висловлюю своє негативне ставлення до ВАКу, незважаючи на те, хто його репрезентує.

Вважаю, що цей підрозділ є потворним породженням хворобливого уявлення про науку та суспільство. Функції цього органу: а) бюрократичне, централістське згвалтування науки як соціоінтелектуального організму; б) спотворення образу наукового у «ваківсько» орієнтованому соціумі й у такий спосіб його постійне розбещення.

Усвідомлюю, що навіть тим, хто критично ставиться до ідеї ВАКу, а його прихильникам і поготів, це може здатися не просто перебільшенням, а брутальністю людини, яка, можливо, має «власні порахунки» з цією установою. І це справді так, бо не можу пробачити ВАКу того місця, яке в нашій науковій свідомості, сформованій у ваківському просторі, займає бюрократична складова. Саме тому і йдеться про «розбещення», бо ми самі орієнтуємося й інших з «юних наукових літ» орієнтуємо на ваківські цінності, «гвалтуючи» в собі та в інших те, що їх (ваківські цінності) не сприймає.

А результат цього «згвалтування» та «розбещення» – спотворення науковця та наукового середовища, в якому панує не тільки бюрократ від науки (що можна було б прийняти за норму модерного суспільства), а й притаманний йому стиль мислення. Безумовно, це не єдина ознака нашої науки і науковців, але, на мою думку, все, що в ній є животворне, належить до антиваківського (свідомо, несвідомо, підсвідомо), чи, як кажуть, «не завдяки, а навпаки». А проте цю інвективу на адресу ВАКу не можна вважати відповіддю на поставлені запитання, бо очевидно, що неприйняття такого

контрольного органу не пов'язане з рівнем виконання ним контрольних функцій.

Отже, я взагалі не бачу потреби у спеціальних органах контролю за якістю наукової продукції (самі ці слова я волів би взяти в лапки). Якщо йдеться про середовище, яке не має механізмів самоконтролю, то воно взагалі не заслуговує називатися «наукою» та претендувати на інші «привілеї» розвинутих людей. Не через контрольні органи відбувалося формування засад наукової аксіології, зокрема етичної її складової. Для ілюстрації висловлю своє глибоке переконання: якщо для проведення Олімпіад потрібно 40 тис. безпосередніх охоронців, то їх не слід проводити, тим більше під іменем та гаслом Олімпіад. Ми не заслуговуємо на них. Якщо для проведення «чесних виборів» потрібно... Не продовжуватиму, бо так можна забути і про ВАК.

Проблемність поставленого запитання, як на мене, полягає в тому, що робити нам – тим, хто міцно «підсів» на «ваківську» науку. Жоден «косметичний ремонт» – зміна назви чи системи підпорядкування – не виконає лікувальної функції, а тільки призведе до поглиблення хвороби. Мені здається, що тим, хто щиро стурбований якістю наукової продукції, варто полишити надії на «вакоподібне» і стати «борцями» не так за розширення та покращення контролю, як за його скасування у тих формах, що нині існують. За цю мету і пожити в «наметовому містечку» можна.

Думаю, у висловленому міститься й головна передумова можливості відтворення корпоративної солідарності і навіть її «відродження» («мріяти необхідно», – навчали нас колись засад «революційного романтизму» як неодмінного елементу «соцреалізму»). Так от, «реалізм» потребує розуміння; що «корпоративна солідарність» є одним з ідеалів і, разом з тим, наявною дійсністю. І коли ми кажемо (у тому числі й автор цих рядків), що їх потрібно ще створити, то тим самим висловлюємо своє невдоволення їх наявними формами. Сама по собі «корпоративність» не є умовою («інструментом») підвищення «якості наукової продукції», бо корпорації можуть також бути носіями і трансформаторами наукової культури невисокого рівня.

Здається, що за тих обставин, коли наука стала розгалуженим масовим виробництвом, наявність низькоякісного слід сприймати як нормальне явище. Проте якщо ця «продукція» починає набувати високої «вартості», то організаційні зусилля зі створення «штучних фільтрів» марні, бо самі «виробники» цієї продукції та її «споживачі» створюють організаційну систему і виконують роль «фільтрів». Наприклад, усі знають, як непросто надрукуватись в «Українському історичному журналі», але водночас – скільки наукового мотлоху друкується в цьому поважному часописі поруч із високофаховими публікаціями. І що цікаво, цей мотлох частогусто походить від основних «експертів якості» (див., наприклад, перше число за 2007 рік, яке відкривається статтею члена-кореспондента НАНУ О. П. Моці).

Тож, здається, найефективнішим «інструментом» був і залишається «мікросоціалітичний» (якщо згадати соціометричну термінологію Дж. Морени). Засобами ж наукової комунікації «мікросоціуми» (створені на етично-естетично-інтелектуальному ґрунті) знаходять зв'язки із собі подібними і «відновлюють» дух корпоративності. І коли до нас по «келіям спочивахатим» доходять «трубні гласи» не «синів Ізмаїлових», а близьких за духом авторів блискучого есею О. Толочка та Н. Яковенко, то прокидаємось і не біжимо «задвірками», а відчуваємо внутрішню імперативну потребу стати в одну шеренгу і, разом з тим, розгорнути критичну рефлексію і щодо самого есею.

Наукова корпоративність, з наголосом на прикметник, – не форма, а дух. Коли ж починає панувати форма, то відбувається зміщення акцентів, і дух перетворюється на дмук. Чесно кажучи, я взагалі не певен, що корпоративна етика повинна бути панівною. Даруйте за банальність. Наука – це колективна справа Особистостей. І акцент у другій частині цього визначення я ставлю саме на «Особистості». А проблеми науки, на мою думку, – не стільки в нерозвиненості корпоративної свідомості, скільки в порушенні невідомо якої, але наявної пропорції, свого роду «золотого перетину» «науки» між тим, що «від Бога», і тим, що «від обставин життя», порушенні пропорції між ідеальним і прагматично-реалістичним. Мова йде не про зовнішнє співвідношення між певними типами, а про внутрішню порушену пропорцію. Я не випадково вживаю вислів «проблеми науки» без конкретизації (нашої, української, пострадянської і т. ін.), бо вважаю, що це загальна проблема – цивілізаційного характеру.

Наука як модерне соціоінтелектуальне явище формувалася на інтелектуальних засадах модерного суспільства і модернізованих соціальних засадах середньовічного. Для читачів «України Модерної» вважаю зайвим розкривати історичний зміст висловленої тези. І якщо в ній є рація, то «криза науки», що її переважно розглядають в інтелектуальних вимірах, має і соціальний аспект. Тому, можливо, випадкове вживання в поставленому запитанні терміна «відродження» (у дужках) набуває справжнього змісту. Проте тоді йдеться про цивілізаційні зрушення, а не про «ремонтні роботи» у локальному середовищі.

Ліквідація інституту ВАК – це конкретна організаційна дія на шляху позбуття «совєтськості». Однак сама мета – «позанаукова». «Науковий підхід» потребував би насамперед визначення ознак цього явища і його «експертизи» з погляду відповідності чи невідповідності ідеалам науковості, не кажучи вже про останні, які теж є наукознавчою проблемою. Можливо, для тих, хто таким чином ставить запитання, не існує проблемності, і «совєтськість» для них – вже результат «експертизи». Якщо й так, якщо «совєтськість» – це безперечно щось дуже погане, ще гірше, ніж «малоросійство», запитання все одно сформульовано досить дивно.

Спочатку перевірю його з позицій «цариці наук» – спробую дати на нього арифметично–алгебраїчну відповідь: «постсоветська» – «советська» = пост... нова відповідь: постнаука. Не можу відмовити собі у грі словами... Часи, які ми всі переживали і переживаємо, мають достатньо зовнішніх прикмет науки, поставленої на жорсткий «пісний раціон» (Страсного тижня). Разом з тим, піст як духовне очищення іноді у нашому неорелігійному середовищі викликає асоціації з поетичним рядом радянських (перепрошую, «советських») часів: «Чтоб отдохнуть от прежних подлостей, Для новых силы обрести...»

З етично-психологічного погляду, як на мене, сумнівно вважати «позбавлення» метою, хоча б тому, що сама свідома настанова є продовженням буття того, чого намагаються позбутися. Чую у відповідь: «А як же досвід нацистської Німеччини, фашистської Італії?..» Залишу без контр-аргументів, бо і так, можливо, «недисциплінарно» відповідаю.

А на завершення додам, що дієслово «позбутися» щодо ходу науки, особливо не в конотації того, що відбулося, а як програма сьогодення – майбутнього, свідчить про стиль мислення того «ідеально советського», наявність якого є предметом турбот. Хід «нормальної науки» передбачає не акти «позбавлення», а процеси «подолання». До того ж якщо в Україні модерній можливо серйозне ставлення до подібних питань, то в Україні постмодерній воно може у кращому випадку викликати тільки посмішку...